

Války minulosti k nám dosahují skrze čas a ovlivňují naše vlastní životy. Záplavy krve prolité před staletími kvůli motivům, které jsou dnes již zapomenuty, formovaly svět, v němž dnes žijeme. Války budoucnosti nás dokážou připravit o nemalou část daní už dnes.

*Alvin a Heidi Tofflerovi,
Válka a antiválka, Dokořán-Argo, Praha 2002*

Cílem tohoto příspěvku je přiblížit nové jevy, které se objevují v oblasti zabezpečení obrany a bezpečnosti státu, a které zároveň mohou ovlivňovat vývoj a zaměření výzkumu ekonomiky obrany státu a stávají se i výzvou k jejímu dalšímu rozvoji. Tyto nové jevy se objevují v souvislosti s rozpadem bipolárního celosvětového uspořádání po roce 1989 a v souvislosti s událostmi vztahujícími se k teroristickým akcím proti jednotlivým zemím od září roku 2001 až do současnosti.

Úvod

Významné změny, odehrávající se v nedávných letech jsou zdůrazňovány v strategických bezpečnostních a obranných dokumentech většiny států Evropy i Ameriky. Devadesátá léta, první dekáda po konci studené války, byla charakterizována politickými snahami pro dosažení stability. Bylo vynaloženo úsilí na rozšíření zóny demokracie, tržní ekonomiky, a to především v zemích, které byly dříve členy Varšavského paktu. Pokračující integrace a rozšiřování mezinárodních institucí vedly k přesvědčení, že díky jim dochází k zvyšování evropské i celosvětové bezpečnosti. Ačkoliv se hrozba konvenční války v evropském prostředí vzdalovala, bezpečnost každé země má také díky globalizaci logický vztah na širší mezinárodní prostředí. Nové hrozby namířené v současných letech na komplexní bezpečnost začaly být reflektovány vzrůstající měrou ve vnější i vnitřní bezpečnosti evropských zemí.

Od teroristických útoků v září roku 2001, protiteroristické aktivity se staly dominantní, speciálně v politice Spojených států amerických. Terorismus získává novou sílu z extremistických radikálních islamistických skupin. Nejistota je také zvyšována prostřednictvím rozšiřování zbraní hromadného ničení. Zatímco přichází nové příležitosti, proces globalizace tenduje k zhoršení nerovností. Nebezpečí různých krizí souvisejících s vnitřním rozvojem společností se rozmáhá. Vzájemná závislost mezi státy posiluje společnou bezpečnost, ale jsou zde rizika, která však nemožňují se stoprocentně na ni spoléhat.

Terorismus zde existuje po staletí, ale nový druh, sítí propojeného, terorismu zaměřeného na destrukci v masovém měřítku je novým fenoménem. Který mimořádně využívá zranitelnosti západní společnosti. Široká škála prostředků musí být využita k boji s tímto fenoménem, a mimořádná pozornost musí být dána kořenům samotného terorismu. V moderní společnosti je velké množství faktorů dotýkajících se bezpečnosti, to je důvod proč posílení bezpečnosti musí obsahovat ne pouze vojenské prostředky, ale také bezpočet dalších prostředků z jiných oblastí. Ačkoli každá země je sama odpovědná za bezpečnost vlastních občanů, je nemys-

litelná absence efektivní a účinné mezinárodní spolupráce a upevňování mezinárodního právního řádu.

Úsilí vystavět funkční ekonomiku a demokratické struktury jako součást celosvětového procesu známého jako globalizace s sebou nese jak úspěchy, tak selhání. Na jedné straně, vidíme vznik dynamických center hospodářské síly a partnerství, které poskytují vážnou výzvu průmyslovým zemím, zatímco na straně druhé selhání vedou ke krizím, které mají potenciál ohrozit jak regionální, tak globální bezpečnost.

Globalizace zmenšila svět. Jak celosvětové problémy, tak problémy přesahující národní hranice mohou mít dopad na globální bezpečnost, bezpečnost v Evropě, tak i na bezpečnost jednotlivých zemí a jejich občanů. Rizika a hrozby nabývají nových forem a jejich efekty lze počítovat mnohem rychleji a na širším území. Boj s těmito hrozbami vyžaduje extenzivní mezinárodní spolupráci a lepší připravenost vypořádat se problémy a jejich fundamentálními příčinami.

1. Faktory ovlivňující budoucí zajišťování bezpečnosti a tvorbu obranné politiky

Rychlé změny ve vnějším prostředí znamenají, že každá země si musí vybudovat vlastní bezpečnost a obrannou politiku v širším kontextu. Mezi nejvýznamnější změny, které vyvolaly tuto potřebu, můžeme mimo jiné zařadit: **proměna charakteru možné formy budoucího konfliktu, změny vyvolávající nové bezpečnostní hrozby, změny ekonomicko-hospodářských podmínek.**

1.1 Proměna charakteru možné formy budoucího konfliktu

Příprava států na budoucí možný válečný či jiný ozbrojený konflikt, šíře zkoumaných problémů a zvýšená pozornost na některé z nich byla ovlivněna zkušenostmi, které poskytly předchozí válečné konflikty. Stav a rozvoj ekonomického zkoumání války a obrany byl touto skutečností ovlivňován. Zkoumané problémy odrážely zkušenosti z minulých válečných konfliktů a pravděpodobné formy a charakter budoucích možných konfliktů.

Tab. 1: Etapy historického vývoje mající vliv na zkoumání ekonomiky obrany státu

Etapa (časové období)	Fenomény tohoto období	Základní charakteristika konfliktů
Etapa I (1914-1945)	první a druhá světová válka	symetrická válka, konvenční zbraně (převaha)
Etapa II (1945-1989)	studená válka (bipolarita)	symetrická válka, konvenční nekonvenční zbraně
Etapa III (1989-doposud)	konec studené války a válka s terorismem (multipolarita)	asymetrická válka, konvenční a nekonvenční zbraně

Pokud budeme hovořit o moderním pojetí ekonomiky obrany a toto pojetí ohraničíme počátkem minulého století a naší současností, pak ekonomové zabývající se válkou a obranou a jejich ekonomickými aspekty prošli dvěma etapami bádání, které se od sebe výrazně lišily pravděpodobným charakterem příští možné války a v současné době nastupuje etapa třetí (tab. 1). Tab. 2 uvádí vymezení pravděpodobného charakteru příští války v jednotlivých etapách.

Tab. 2: Pravděpodobný charakter příští války

	Hrozby	Prostor	Čas	Intenzita	Souhrnná charakteristika
Etap I	Mocenské zájmy, ziskuchtivost, strach	Globální válka	Vleklá válka	Totální a masová válka	Válka je pokračováním mezistátní politiky násilnými prostředky. Její vyhlášení a ukončení – musely být splněny určité formální náležitosti zakotvené v mezinárodním právu. V bojích se střetávaly pravidelné armády tvořené speciálně vycvičenými odborníky. Užívání metod nepravdivé války (např. španělská guerilla) bylo považováno za odchylku od normy. Až do první světové války byly války na starém kontinentě omezené, neválčící obyvatelstvo stálo většinou stranou bojů a bylo tudíž ušetřeno přímých dopadů války. Dva světové konflikty byly válkami totálními. Civilní obyvatelstvo se rostoucí měrou zapojuje do válečného úsilí a stává proto stále častěji terčem útoků. Ve druhé světové válce byli civilisté masakrováni masově a organizovaně. Výsledek je určen vytvářením rozhodujících výhod: jedna strana má lepší výcvik, taktické dovednosti, strategickou předvídatost, technologické inovace, v průběhu války dokáže lépe zmobilizovat zdroje státu.
Etap II	Jaderná nadvláda	Globální válka	Krátká válka s možností prodloužení	Totální a masová válka	Válka by se vyznačovala ničivostí, úsporností a rozhodností ozbrojeného boje. Byly by použity raketojaderné zbraně. Válka by byla světová a koaliční, vedená antagonistickými koalicemi. Účastnily by se jí miliónové armády, vybavené nejmodernějšími zbraněmi a bojovou technikou. Z hlediska ničivých účinků raketojaderných zbraní se stírá rozdíl mezi frontou a týlem. Prostředky ničení jsou tak silné, že umožňují rozhodnout o výsledku války na strategické úrovni. Válka může být zahájena nenadále. Raketojaderné zbraně mohou být použity v masovém měřítku nebo v omezeném měřítku na určené cíle. [1]
Etap III	Šíření zbraní hromadného ničení, terorismus, import nestability	Lokální a regionální válka	Krátká válka	Omezená válka	Válka nečiní rozdíl mezi vojenskou a civilní sférou, válka není oddělena od života občanské společnosti. Válka bez lineárních front, je rozptýlena v prostoru jak geografickém, tak společenském. Je to válka krutá a zálučná, a je tudíž obtížné rozlišit v ní síly dobra a zla, protože se zpravidla vymyká kritériím doktríny spravedlivé války. Vraždní civilistů, není v těchto konfliktech vedlejším produktem války, ale jedním z jejích základních nástrojů a zároveň cílů.

Změny probíhající po skončení studené války a události spojené s útoky na světové obchodní centrum 11. září 2001 uvedly v pohyb síly, které v současnosti mění společenské, politické, bezpečnostní a ekonomické podmínky a vyvolávají potřebu hledání řešení nově vznikajících problémů.

1.2 Nové bezpečnostní hrozby

Mezi základní faktory vyvolávající v současnosti bezpečnostní problémy a na které musí současný vojenství plánovači reagovat, patří:

Rozvoj krizí (development crises)

Kolem pěti miliard z šesti miliard celosvětové populace žije v rozvojových zemích. Chudoba, nerovnost a nedostatek rozvoje napomáhají k sociální nestabilitě. Selhání v rozvoji politiky a sociálních reforem a vyloučení z užitků globalizace vede k krizím, které mohou vytvořit nové konflikty a bezpečnostní hrozby. Cílem dlouhodobého rozvoje a politik přátelské spolupráce je podpora států v jejich úsilí provést sociální a ekonomické reformy, zatímco v ten samý čas, potenciál krizového managementu by mohl být zlepšován v přípravách pro vyrovnání se s selháními.

Selhání států (failing states)

Mezinárodní systém je založen na individuálních jednání států v souladu se schválenými zákony a platnými mezinárodními závazky. Jestliže stát slábne nebo se dokonce hrouť, v mnoha případech není pouze ohrožena vlastní populace státu, ale také regionální nebo mezinárodní stabilita a bezpečnost. Státy, které nejsou dlouho schopny fungovat, se často stávají bezpečnostním vakuem, které poskytuje úrodnou půdu pro nový globální terorismus a organizovaný zločin a druhoplánově vyvolává migraci. Riziko epidemií a environmentálních hrozeb může také růst. Zároveň, situace selhávání států může zhoršovat a zvětšovat regionální konflikty a vést k občanským válkám, které se mohou nakonec rozvinout v mezinárodní krize.

Problémy dotýkající se lidských práv, demokracie a právního řádu.

Ve velkém měřítku porušování lidských práv, nedostatek dobré vlády a právního řádu, zamezení občanům participovat na jejich vlastních věcech a vážné sociální nerovnosti vyvolávají sociální nestabilitu. Mohou také vytvořit úrodnou půdu pro extremistické skupiny a zvýšit tlak na nekontrolovatelnou migraci. Práva uprchlíků a menšin jsou často nejvážněji ohroženy.

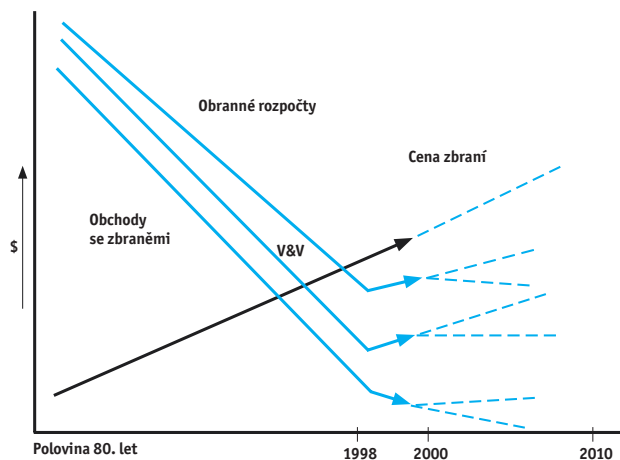
Uskutečňování všeobecných lidských práv podporuje stabilitu a poskytuje základ pro udržitelný rozvoj. Úmluvy o lidských právech byly obecně ratifikovány a nastavené mechanismy monitorování dodržování lidských práv hrají důležitou roli.

Konfrontace civilizací a činnost extremistických fundamentálních skupin

Výstavba funkčních ekonomik a demokracií může, mimo ekonomických, politických a sociálních faktorů, také být brzděna nebo dokonce zamezena díky skutečnosti, že potřebná modernizace společnosti se setkává s odporem vycházejícím z kulturních rozdílů. V nejhorším případě, tento rozvoj se může proměnit v „konflikt civilizací“ v kterém extremistické fundamentální skupiny podnikají radikální, dokonce násilné akce. Během několika málo posledních let, především islámská radikální hnutí získala na síle, ale extremismus může také mít jiné původy. Předcházení konfliktů mezi civilizacemi a kulturami, dialog mezi nimi, musí být prohlouben a společný informační základ a kooperace rozšířena. Všeobecný důraz je nyní kladen na tvorbu efektivnějšího politického dialogu a na rozvoj dalších forem spolupráce, obzvláště mezi západním světem a arabskými a islámskými zeměmi.

1.3 Změny ekonomicko-hospodářských podmínek

Celkové vojenské výdaje, výdaje na vojenský výzkum a vývoj, a objem obchodů se zbraněmi se snižovaly po většinu celého období po skončení studené války, zatímco cena zbraní stabilně narůstala (viz obr.).

Obr.: Celosvětové vojenské (obránné) výdaje - trendy

Pramen: KILLELEA, F. Defense Economics. National Security Analysis Department Johns Hopkins University, Applied Physics Laboratory March 2005.

Výdaje na obranný a vojenský výzkum a vývoj dosáhly samého dna v roce 1998 a od té doby narůstají, z velké části vedené nárůstem výdajů v USA, Rusku a Číně. Ve většině zemí, kromě zemí účastnících se konfliktu nebo které si uvědomují možnost vzniku konfliktu, docházelo k preferování výdajů na sociální, ekonomické a infrastrukturní programy na úkor obrany. Konkurence uvnitř obranných rozpočtů z důvodu modernizačních projektů byla a je ovlivňována prostřednictvím rostoucích personálních, údržbových, provozních a infrastrukturních nákladů. Nárůst cen zbraní má za následek tzv. „one-for-one“ výměny.

S menším počtem nově vyvíjených, vyráběných a prodávaných sofistikovaných systémů, byla obranná odvětví postavena tváří v tvář nadbytečnosti a nevyužitelnosti pracovních sil, uzavírání závodů, redukci personálu, restrukturalizaci a slučování prostřednictvím fúzí a akvizic. Trend se bude ubírat více směrem k upevňování a spolupráci, ať už uvnitř nebo přes národní hranice, tak jak se budou odvětví usilovat o dosažení dalších úspor z rozsahu a většího přístupu na mezinárodní trhy. Snahou při výrobě sofistikovaných zbraňových systémů bude jejich větší dostupnost, přitom budou dostupné menšímu počtu zemí.

Za hlavní ekonomické faktory, které ovlivňovaly a budou i nadále ovlivňovat vojenské výdaje, jsou označovány: **hrubý domácí produkt, příjem na hlavu obyvatelstva, přírodní zdroje, objem průmyslové a zemědělské produkce, vztah export/import – platební bilance, rozpočtový přebytek nebo deficit, zahraniční dluh, inflace, obranný rozpočet a jeho alokace.**

Celosvětové vojenské výdaje byly tedy v minulých dekádách mimo jiné ovlivňovány působením kombinací různých úrovní stagnace hospodářství, rozpočtových deficitů, narůstající soutěže mezi jednotlivými odvětvími veřejného sektoru o omezené zdroje, velkými zahraničními dluhy, devalvací měny, a vysokou inflací.

Svět se změnil, přítomnost ohrožení je zcela zřejmá, jeho zákeřnost je dána jeho „neviditelností“ a neočekávaností jeho ataku, což ještě mnohem více komplikuje rozhodování při alokaci zdrojů při zajišťování obrany a bezpečnosti. **Každá země při zabezpečování vlastní bezpečnosti a obrany musí akceptovat tento širší kontext bezpečnostních hrozeb a rizik, jejich dynamiku a vývoj, a to především z důvodu eliminace selhání vlastního obranného a bezpečnostního rámce.**

Mění se pravděpodobný charakter příští možné války, nové bezpečnostní hrozby a mění se ekonomicko-hospodářské podmínky vyvolávající nutné změny v samotné struktuře ozbrojených sil, iniciuje revize vojenských a bezpečnostních doktrín a svým způsobem determinuje i vývoj v obranném průmyslu. Tyto nově vznikající problémy se nutně musí projevit ve změně pojetí a obsahu zkoumání ekonomiky obrany státu. Způsobují, že k tvrdému jádru obranných problémů se nabaluje vrstva nových témat, která posouvají bádání novým směrem a vyvolávají potřebu přizpůsobit předmět oboru novým podmínkám.

2. Nové formování teorie ekonomiky obrany

Řada autorů tyto nové skutečnosti zaznamenala a předkládají vize, kterým směrem by se teorie ekonomiky obrany v nastávajícím období mohla nebo měla ubírat, případně, kterým problémům nebyla věnována dostatečná pozornost. Následující řádky přibližují náhledy některých z nich.

2.1 Martin C. McGuire – Koncepce ekonomiky obrany pro 21. století

Předvídání reálného vývoje ekonomiky obrany musí vycházet ze změn funkcí, které v 21. století budou ozbrojené síly plnit. Profesor ekonomie kalifornské univerzity v Irvinu Martin C. McGuire proto reaguje na veliké množství nových skutečností, které trvale ovlivňují zajišťování národní obrany a mezinárodní bezpečnosti, a tím i ekonomiku obrany. [2] Zvyšuje se význam sociálních, kulturních, výzkumných a právních vazeb mezi ekonomikou a obranou, takže ekonomika obrany, jako vědecký obor, podle něj, **postupně přejde do sféry politické ekonomie**. Profesor McGuire vychází především z kategorií, které vymezují „ekonomiku obrany“ v nadcházejících desetiletích. Změny ve struktuře obranné ekonomiky jsou dle něho dány

- a) vývojem ekonomiky jako takové,
- b) trendem změn ve struktuře konfliktů a obrany.

Jednou z reakcí na tyto změny je rozšíření definice „obranu“ či „bezpečnosti“. Dnes se tyto pojmy vztahují i na ničení životního prostředí, rizika finančního zhroutení, šíření nakažlivých chorob a hladomoru. Na zajišťování národní obrany a mezinárodní bezpečnosti má vliv celá řada nových faktorů. Mezi ně patří: **pokroky nejnovější technologie** (zbraně s vysokou přesností a nízkou vlastní zranitelností), **redukce úrovně zdrojů**, které budou pravděpodobně pro obranu k dispozici, **nové mezinárodní politické prostředí**, ve kterém budou obranné síly působit, **posun úkolů**, které budou tyto síly plnit (uprchlíci, zajišťování lidských práv, udržování míru), **změny ve vztahu obyvatelstvo-ozbrojené síly**, **snížování vládní kontroly** (migrace, hromadné sdělovací prostředky), **zvyšování sociálních, politických a kulturních vlivů** (médiu a nutný konsenzus demokratické veřejnosti, který odmítá či vyžaduje provádění určité obranné politiky).

Martin C. McGuire vymezuje směry, kterými by se teorie ekonomiky obrany v následujících letech měla ubírat:

- a) První skupina zájmů se bude nadále soustřeďovat na tzv. zděděné problémy z minulosti, může též říci, že se jedná o tradiční okruh problémů, kterými se ekonomika obrany zabývá. M. C. McGuire však upozorňuje, že některé z nich jsou již promlčeny, jako například problém jak „přežít“ termonukleární válku. Mnohé další nicméně přetrvávají a je nutné je dále rozpracovávat.
- b) Druhá skupina zájmů, má úzký vztah k široké škále nových politických otázek vyvolaných z ekonomické a politické evoluce, která je důsledkem konce studené války, rozpadu Svazu sovětských socialistických republik a kolapsu komunismu.
- c) Třetí skupina zájmů, souvisí s využitím ekonomické analýzy (ať už pozitivní či normativní) na ekonomické struktury v mezinárodním systému a na jejich důsledky pro válku, bezpečnost a mír.

Kategorie, které vymezují jádro „ekonomiky obrany“ v nadcházejících dekadách, jsou podle Martin C. McGuire následující:

- ❑ obranné aliance a vyhýbání se velkým válkám (odzbrojení a jeho meze),
- ❑ obrana a udržování světového pořádku (řešení menších konfliktů),
- ❑ krácení zdrojů na obranu,
- ❑ obrana a mezinárodní ekonomika,
- ❑ obrana a vývoj mezinárodního systému (geopolitický kontext),
- ❑ obrana a ozbrojené síly (zejména v ozbrojených zemích).

Žádná z těchto kategorií není tou hlavní. Ve strategickém prostředí existuje veliké množství nejrozmanitějších scénářů, jež jsou relativně nepravděpodobné, což znamená, že se při přípravě obrany nemůžeme soustředit na jen několik hlavních druhů ohrožení. Výběr výše uvedených pěti kategorií, pramení nejen ze světového vývoje, ale také z vývoje samotné ekonomiky.

2.2 David R. Henderson – Ekonomie obrany, války a zahraniční politiky

Ve svém příspěvku [3] se zamýšlí nad stavem ekonomie obrany, nevymezuje však její strukturu, nýbrž uvažuje o tématech, která nebyla dle jeho názoru ekonomy dostatečně prozkoumána. Vymezuje oblasti, které by se měly stát v následujících letech mimo jiné středem pozornosti. Henderson píše: „Velmi málo ekonomové udělali ve způsobu užití ekonomických nástrojů při analýze vážnějších obranných témat. Otázky, které vyslovuje, jsou následující:

- ❑ Jaké jsou neúmyslné konsekvence útoku na ostatní národy? [4]
- ❑ Jak může ministerstvo obrany bojovat s „Hayekovým problémem rozptýlených informací“? [5]
- ❑ Jak se ministerstvo vyrovnává s „Hayekovým informačním problémem“, speciálně v poskytování intervencí, jak vláda rozhodne, kterého diktátora podporovat a kterému čelit a jak vláda rozhodne, která z intervenčních metod bude využívána pro velké a dlouhodobé cíle?
- ❑ Jaké byly náklady a užítky různých válek?
- ❑ Je potřeba dělat něco se specifickými zájmovými skupinami, které mají prospěch z jednotlivých válek a je-li tomu tak, může rozhodnutí vlády vstoupit do války být chápáno jako důsledek lobování těchto jednotlivých zájmových skupin?

2.3 Keith Hartley – Ekonomie obrany: její přínos a nový vývoj

Ekonomie obrany je definována tak, aby obsahovala všechny aspekty ekonomiky obrany, odzbrojení, konverze a míru. [6] Tuto definici třeba modifikovat, aby zahrnovala ekonomiku války, konfliktu a nekonvenčních konfliktů (např. terorismus, civilní válka, revoluce, povstání, vzpoura, rebelie). [7] Podle K. Hartleye teorie ekonomiky obrany udělala řadu průkopnických počínů, mnohé z nich obsahovaly studie dotýkajících těchto oblastí:

- ❑ zbrojní závody,
- ❑ vojenské aliance (např. NATO),
- ❑ poptávka po vojenských výdajích,
- ❑ spojitost mezi obranou, růstem a rozvojem,
- ❑ vojenský personál (odvod verzus profesionální armáda),
- ❑ zprostředkování obranných prostředků,
- ❑ obranná průmyslová základna,
- ❑ alternativní průmyslové politiky (např. spolupráce, offsety),
- ❑ export zbraní,
- ❑ odzbrojení a mírová dividenda.

2.3.1 Nový vývoj v ekonomice obrany

Ve světle nových událostí, změn a podmínek se v rámci ekonomiky obrany objevují témata, která naznačují nové směry vývoje v této vědní disciplíně.

Ekonomika konfliktu

Jako jedna z nových oblastí se profiluje ekonomie konfliktu: prostor, který tradičně ovládali političtí vědci (politologové). Základním přínosem ekonomů v tomto prostoru je jejich zájem o náklady konfliktu. Války jsou nákladné. Nicméně zde doposud existuje nedostatek empirických prací dotýkajících se nákladů a přínosů pramenících z konfliktu. Nutno poznamenat, že v našich podmínkách je tato oblast také nedostatečně rozpracována.

Základním problémem pro účastnické strany konfliktu, co nejpřesněji odhadnout konečnou výši vojenských nákladů, které zahrnují následující kategorie:

- ❑ dodatečné náklady konfliktu,
- ❑ potřeba zahrnout náklady nahrazení výzbroje,
- ❑ potřeba ohodnotit ztráty lidského kapitálu (např. založená na diskontování budoucího výdělku),
- ❑ pochopení, že odhady se budou lišit podle výnosu,
- ❑ možné dlouhodobé náklady jako je nutnost mírových jednotek a větší hrozba teroristických útoků,
- ❑ možné finanční přínosy národů neparticipujících v konfliktu.

Existují zde však také náklady pro civilní ekonomiku. Ty zahrnují dopady na ceny nafty; na letecké dopravní a turistické trhy; ceny akcií a všeobecnou důvěru v různé druhy úspor; možný efekt recese; na záměrech veřejných výdajů (např. větší výdaje na obranu na úkor programů sociálního zabezpečení a pomoci). V aktivitách jako jsou analýzy nemohou být rozpory se skutečností ignorovány, jmenovitě, co by se dělo, kdyby žádný konflikt nebyl? Například: Mohly by dopravní letecké společnosti zažít recesi na svých trzích?

Nákladově-užitkový přístup ke konfliktu vyžaduje odhad jak nákladů, tak užitků. Jaké jsou pravděpodobné užitky z války a jak vysoké jsou hodnoty takových užitků pro její účastníky? Existuje zde jeden možný přístup užití nákladů k vyjádření „minimálního ocenění“, které musí být přiřazeny užitkům. Např. válka v Perské zálivu stála Velkou Británii kolem 2,5 mld s přínosem pro Velkou Británii od dalších národů přes 2 mld (v cenách roku 1991). Dnešní náklady pro Velkou Británii ve válce s Irákem (která má obdobný charakter války v Perském zálivu) by mohly překročit 3 mld (v cenách roku 2001). [8]

Ekonomika terorismu

Zaměříme se na to jak ekonomové analyzují události, které se odehrály 11. září 2001. Tyto útoky na USA s sebou přinesly makro a mikroekonomické dopady na ekonomiku vojenských aliancí a zpochybnění modelů chování teroristů. Po celou dobu zde je také potřeba poznání toho: Co by se stalo, kdyby nepřišlo 11. září 2001?

Konec studené války vedl k růstu nekonvenčních konfliktů ve formě jako je: revoluce, občanská válka, partyzánský boj a terorismus. Toto vše pak následně rezultuje v nových obavách o národní bezpečnost. Terorismus je definován jako: „...předem promyšlené užití nebo hrozba užití extrémního násilí nebo krutosti k dosažení politických cílů skrz zastrašování a obavy“. Terorismus není nový. Jsou zde příklady z druhé světové války a německé okupace Evropy. Více ze současnosti je příklad severního Irsku, který demonstruje náklady terorismu ve formě zabití a zranění vojenského personálu a civilního obyvatelstva, nepříznivý efekt na obchod a devizový kurz a ztrátu zahraničních investic a turistů. Mírové výsledky tzv. velkopáteční mírové dohody poskytují paletu ekonomických a dalších užitků. Mír je pak pojímán jako veřejný statek. Rysy současného terorismu s sebou nesou individuální nebo skupinové napadání civilních cílů: tyto pak nazýváme jako asymetrické útoky (netradiční armády proti tradičním). [9]

Další významným přínosem teorie ekonomiky obrany může být **využití teorie her pro objasnění chování teroristických skupin**. Protože zde existuje komplexní literatura v této oblasti, předmět výzkumu může být přiblížen s ohledem na ekonomii zločinu a trestu (ilegální aktivity). Uvažme například krádež. Zločinci zvažující krádež budou vyhodnocovat její přínosy a náklady. Přínosy krádeže zahrnují hodnotu statků, které jsou ukradeny, stejně jako pravděpodobnost, že někteří zločinci možná budou riskovat a radovat se ze „vzrušení“ loupeže. Užitky musí být srovnávány s náklady, aby se odhadlo, zda je loupež výhodná. Náklady zločinu zahrnují náklady „přípravy“ ať už se jedná o jednotlivce nebo skupinu (například plánování, průzkum, sledování, podplácení kompliců). Pak zde jsou náklady realizace (loupež a útěk) a reálná možnost polapení a trestu (pokuta nebo vězení). Pravděpodobná politika řešení zločinu zahrnuje změnu v distribuci důchodů a bohatství ve společnosti, soukromé pojištění, privátní bezpečnostní systém, více policie a sociálních daní za předpokladu většího odstrašení jako například delší uvěznění pro zločince.

Ekonomický model teroristického chování využívá standardní model spotřebitelského chování. Teroristé se snaží maximalizovat své individuální nebo skupinové užitky. Oni jsou také subjekt limitovaný zdroji (vstupy, bohatství, práce, čas), které musí být alokovány mezi rozmanité teroristické a neteroristické aktivity. Navíc alokační rozhodnutí jsou spojena s volbou alternativního teroristického útoku, jako je únos letadla, únosy osob, bombové útoky, vraždy a užití chemických, biologických a nukleárních zbraní. Tyto ekonomické modely terorismu nabízejí pestré predikce:

Substituční efekt. Jestliže vláda svými opatřeními zvýší cenu jedné z možných forem útoku, teroristé budou volit alternativu s nižšími náklady. Například zvýšení bezpečnosti letišť možná bude znamenat více bombových útoků na další civilní cíle (např. centra měst).

Důchodový efekt. Vlády se mohou pokusit redukovat teroristické aktivity odepřením pří-
stupu k zdrojům (rozpočtová omezení).

Nárůst nákladů terorismu. Odstrašení je jednou z možností (tzv. politika oko za oko, zub
za zub). Nebo náklady mohou být uloženy na státy, které podporují teroristické skupiny
(např. Afghánistán).

Parazitování (free riding). Státy mohou mít stimuly k parazitování na státu, který aktivně
pronásleduje mezinárodní teroristické skupiny.

Ekonomika vojenských aliancí

Po 11. září 2001, Spojené státy americké jako leader koalice organizoval vojenské operace
v Afghánistánu. Toto vyvolává všeobecnou otázku: „Jaké jsou národní užitky z členství ve vo-
jenské alianci (např. NATO)?“ Je zde hodně literatury ekonomiky obrany dotýkající se vojen-
ských aliancí. Tato literatura modeluje aliance jako „kluby“ poskytující veřejný statek ve formě
kolektivní obrany a bezpečnosti (americký strategický nukleární deštník, který je nerivalitní
a nevylučitelný pro členy Aliance). Jednou předpovědí tohoto modelu je tzv. „free riding“ pomocí
něhož národní spojenci poskytují více obrany, a méně budou utrácet na obranu. Důsledkem toho
je skutečnost, že malé státy využívají ochoty velkých států poskytovat alianční obranu.

Evropská unie se snaží vytvořit „společnou evropskou bezpečnost a obrannou politiku“
(CESDP – Common European Security and Defence Policy). Vždy zde bylo množství snah
dosáhnout tohoto cíle:

Vytvoření sil rychlé reakce 60 000 vojáků kolem roku 2003. Tyto síly jsou navrženy
ve vztahu k petrohradským úkolům [10], které se dotýkají řízení krizí, prevence konfliktů
včetně humanitární akcí, záchranných misí a udržování míru.

The Six Nation Framework Agreement (1998: Francie, Německo, Itálie, Španělsko, Švédsko
a Velká Británie) Jedná se o snahu ulehčit restrukturalizaci evropského obranného průmyslu
a zachovat jeho konkurenční schopnost.

Evropská Agentura pro kooperaci společného vyzbrojování OCCAR (Organisation for
Joint Armament Cooperation – založena 1. ledna 1999).

Průmyslová restrukturalizace mezi evropskými národy vyústila v vytvoření EADS (Euro-
pean Aeronautic Defence and Space Company), Airbus Military Company, MBDA, Eurocopter
a Agusta-Westland.

Evropské společně vytvářené projekty zahrnující Eurofighter Typhoon, A400M Airlifter,
Meteor Missile a evropská účast na US Joint Strike Fighter.

Evropský obranný trh je neefektivní jak v zajišťování ozbrojených sil, tak obranného
zařízení. Je zde možná komparace s americkým modelem. V porovnání s USA, EU postrádá
samostatné evropské pozemní síly, námořnictvo a vzdušné síly a velký samostatný evropský
trh s obranným zařízením. Evropské ozbrojené síly jsou charakteristické značnou duplicitou
národních ministerstev obrany, národních armád, námořnictva a vzdušných sil společně
s národním výcvikem, podporou a uspořádáním vojenských základen. Jako výsledek tohoto
stavu je skutečnost, že evropské státy selhávají v dosažení úspor z rozsahu a příležitostí
z rozsáhlých procesů v zabezpečování ozbrojených sil. Národní ozbrojené síly v samostatných
evropských státech jsou „příliš malé“ na to, aby si uvědomily neevropské náklady v obraně
(nacionalismus). Nicméně je zde také nedostatek publikovaných dat pro odhad možných
úspor nákladů a efektivních zisků vyplývajících z jednotných evropských pozemních, vzduš-
ných a námořních sil.

Obdobné neefektivnosti můžeme nalézt také v evropském obranném průmyslu. Evropa je charakteristická duplikací v nákladných R&D programech (např. letadla, vrtulníky, rakety, tanky, válečné lodě). Také produkce je pro národní trhy malá, a tak evropské státy selhávají v dosahování úspor z rozsahu a převzetí, které jsou dostupné na velkém obranném trhu (z tohoto důvodu jsou významné exporty evropských firem). Bojová letadla jsou dobrým příkladem neefektivnosti evropského obranného průmyslu. V současnosti evropské země rozvíjí tři rozdílné typy bojových letadel, jmenovitě Gripen (Švédsko), Rafale (Francie) a Eurofighter Typhoon (Německo, Itálie, Španělsko a Velká Británie). Výsledkem jsou tři „R&D účty“ a malý rozsah produkce pro státní zakázky. Jinak, pokud by všech šest zemí souhlasilo s nákupem jednoho typu letadel, mohlo by dojít k úsporám nákladů na výzkum a vývoj a k úsporám z rozsahu a převzetí při objednávce na 1000 jednotek, které by mohly být blízko americkému rozsahu produkce (viz tab. 3).

Tab. 3: Bojová letadla

Typ letadel	Náklady R&D (£ bilion)	Národní produkce	Export	Celkový počet
Gripen	1,3	204	42	246
Rafale	6,1	294	-	294
Typhoon	13,8	620	90 (?)	710
JSF (USA)	13,7	3002 (z toho 150 pro VB)	2000 (?)	5000
F-16 (USA)	N/A	2250	1750	4000+
F-18 (USA)	4,0	1363	401	1764
F-22 (USA)	15,2+	295	-	295

Poznámka: R&D náklady nejsou uváděny ve stejných letech.

Pramen: *Flight International*, 27 November, 2001; *Jane's All the World's Aircraft* (various).

Pokud by zde byl vytvořen jednotný evropský trh pro vojenskou výrobu, mohli bychom hodně získat z jeho následné existence. To vyžaduje změnu nebo zrušení článku 296 (dříve článek 223) a tak umožnit, aby existující jednotný trh civilních statků a služeb civilně veřejného zabezpečování mohl být rozšířen o obranné zaopatřování. Ekonomické studie odhadují úspory nákladů z jednotného trhu obranného zařízení v rozsahu 10-20% (nižší hranice odhadů).

EU obranná politika je mezi politiky aktuální a dominující. To ukazuje, že ekonomové v oblasti ekonomiky obrany mohou moudře přispět do diskuze a k znalostem. Existující evropská obranná opatření jsou vysoce neefektivní. V evropských ozbrojených silách a jejich obranných průmyslech je prostor pro efektivní zlepšení. Účinně organizované vojenské aliance nabízí svým členům užítky. Efektivní zlepšení znamená užítky pro ozbrojené síly a daňové poplatníky, ale náklady pro některé z evropských obranných průmyslů. Vzdálenou budoucností by mohl být transatlantický trh obranného zařízení (USA a EU).

2.3.2 Nové výzvy v ekonomice obrany

V současnosti existuje pro teorii ekonomiky obrany mnoho výzev. Uvedme dva příklady. První se dotýká **prostoru pro modelování ozbrojených sil** na příkladu společných sil. Druhý se dotýká **otázky kolem budoucnosti firem s vojenským programem**.

Modelování ozbrojených sil: případ společných sil

Ozbrojené síly zahrnují vojenské jednotky, jejich velitele a základny. Toto jsou formy vstupů do vojenské produkční funkce, která následně poskytuje rozličné obranné schopnosti. Výzvy se objevují při určení efektivnosti různých vojenských jednotek. Jednou z možností je vytvoření vnitřního trhu s různými vojenskými jednotkami (které je možno považovat za firmy), které mohou být seskupeny pro vytvoření odvětví (např. dělostřelecké jednotky vytváří dělostřelecký průmysl – odvětví). Vojenští velitelé mohou být považováni za podnikatelské subjekty rozpočtově omezené a vystupující jako ochránci zisku. Příspěvkem teorie ekonomiky obrany by mohlo být úvaha nad tím, jak by tento model mohl být využit při vytváření společných vojenských sil.

Soukromý sektor nabízí několik návodů k vytvoření společných vojenských sil. Fúze jsou zřetelný příklad. Fúze poskytují ekonomický profit ve formě úspory nákladů, ale jsou zde také ekonomické náklady plynoucí z nebezpečí vzniku monopolu. Ukažme si tři možné typy fúzí:

- **Horizontální fúze** ke které může dojít na stejném stupni produkce. Například by mohlo dojít k fúzi dvou nebo více pěších jednotek.
- **Vertikální fúze** ke které může dojít v rozdílných stupních produkčního procesu. Například pěchotní jednotka by přibrala transportní jednotky a autoopravárenské jednotky právě tak jako rekrutační a výcviková střediska.
- **Smišené (konglomerátní) fúze**, které vytváří rozmanité firmy věnující se různorodé produkci. Například by mohly být spojeny vojenské síly zahrnující vzdušné, pozemní a námořní jednotky.

Ve Velké Británii se po strategické obranné revizi v roce 1998 obnovil zájem o společné vojenské síly. Tento zájem vyvolal tři politické otázky. První: Co známe? Druhá: Co není známo? Třetí: Co potřebujeme vědět pro rozumné rozhodování o „projektu společných sil (jointery)“? Některé z britských příkladů společných sil se zdají být impozantní: společné síly rychlé reakce, společné síly Harrier (bojové letouny s vertikálním směrem startu), helikoptérový výcvik. Nicméně jsou zde málo uváděné skutečnosti o užitečnosti a nákladech „projektu společných sil (pointery)“ a prezentované příklady jsou často méně důležité až bezvýznamné elementy obranného rozpočtu.

Spojené síly vyvolaly větší počet obecných otázek kolem přiměřené rovnováhy mezi společnými a samostatnými servisními silami. Jaké je „nejlepší“ (nejméně nákladné) organizační uspořádání a velikost jednotek v ozbrojených silách (srovnej soukromé podnikatelské firmy)? Patrně se zde však bude usilovat o preferování zásady soupeření a rivality před „jointery“: nechme ozbrojené síly soutěžit nabídkou inovačních řešení pro společné aktivity. Tato rivalita mohla být posílena „soutěží o kvalitu“, umožněním soukromým firmám hledat a pokoušet se o ekonomické „jointery“ (například napříč celými ozbrojenými silami a ne uvnitř každých služeb). Taková to rivalita by také mohla být užita pro podporu konkurence a substituci mezi každou z ozbrojených sil (např. vzdušná podpora poskytovaná vrtulníkovými silami nebo vzdušnými silami Harrier), poskytnutá pro zrušení tradičních monopolů vlastnických práv, každé ze složek ozbrojených sil.

Budoucnost obranných firem

Během roku 1990 obranné firmy se musely přizpůsobit konci studené války. Výsledkem byla ztráta práce, uzavření závodů, odchod z průmyslu a významné fúze vedly ke vzniku velkých firem zabývajících se vojenskou produkcí. To vyvolalo otázku: Jak budou vypadat

obránné firmy v roce 2050? Obecná odpověď je, že firma roku 2050 je pravděpodobně tak jiná od dnešních obranných firem, jako jsou dnešní obranné firmy jiné od těch z roku 1950 a 1915. Lze předpokládat, že charakteristiky obranných (zbrojních) firem budou pravděpodobně následující:

- ❑ budou radikálně odlišné,
- ❑ budou zaměřené na více ziskové obranné aktivity, např. spojovací systémy,
- ❑ budou nové formy průmyslové organizace, firmy budou kupovat spíše než vyrábět a budou globální s mezinárodní dodavatelskou sítí a mezinárodními aliancemi (spojenci),
- ❑ armáda bude využívat rozsáhlé subdodavatelské vztahy s obrannými firmami zahrnující podpůrné aktivity pro ozbrojené síly,
- ❑ firmy vyrábějící elektroniku a IT (informační technologie) budou novými účastníky utváření příští generace hlavních dodavatelů,
- ❑ někteří hlavní dodavatelé se stanou „mini-primes“, kteří budou odpovědní za celý systém (včetně výzkumu a vývoje) a absorbování většího rizika,
- ❑ firmy budou mít „mix“ obranných a civilních obchodů, civilní výroba bude poskytovat pojištění proti obrannému poklesu; to poskytne nahraditelnost lidského a hmotného kapitálu; a to budou umožňovat technologie dvojího užití, produkty, řízení a výrobní erudice (např. lean výroba, just-in-time, společnosti zajišťující dodávky a zdroje, elektronický obchod využívaný v civilním sektoru se bude přenášet do obranné sféry).

Zde se objevuje další z výzev, kdy je na teorii ekonomiky obrany, aby tyto pravděpodobné rysy dokázala upřesnit a odůvodnit.

Lze z výše uvedených faktů předpokládat, že další rozvoj teorie ekonomiky obrany bude směřovat do oblasti ekonomiky války a konfliktů, ekonomiky terorismu, modelování výstavby ozbrojených sil, ekonomiky obranných sil Evropské unie z důvodu nových bezpečnostních rizik a hrozeb; z důvodu transferu technologií a zvýšení efektivity zbrojního průmyslu bude pozornost soustředěna i na budoucnost zbrojních firem.

Závěr

Nové celosvětové bezpečnostně-ekonomické prostředí je velmi výrazně ovlivněno sílící globalizací, neustále hrozícím terorismem, nestabilitou v rozvojových zemích i rostoucí zranitelností společnosti jako takové. Vlády, ministerstva obrany i samotné armády se musí novým měnícím se podmínkám přizpůsobovat. Tradiční rozložení sil, známá rizika a hrozby po rozpadu bipolárního světa se tak radikálně změnily, že nelze spoléhat na dřívější postupy a doktríny. Již nelze očekávat, že budoucí konflikty budou probíhat podle pravidel, která byla uplatňována dříve. Nové bezpečnostní podmínky budou vyžadovat novou podobu zabezpečování obrany a bezpečnosti, budou klást nové nároky na schopnosti a kapacity ozbrojených sil. Neviditelný a všude přítomný nepřítel, náhle vzniklé konflikty v nestabilních oblastech se budou odrážet v požadavcích na nové utváření ozbrojených sil.

Ekonomie obrany je poměrně nové odvětví ekonomie. Významného pokroku bylo dosaženo průkopnickými pracemi v roce 1960, ale stále zde zůstává bohatý a náročný program pro budoucí výzkum. Vidíme, že povaha bezpečnosti a obrany se stává mnohem rozmanitější a nesystematickou.

Lze předpokládat, že ekonomika obrany se vyvíjí v několika oblastech, které spolu souvisí, ale přesto se každá oproti druhé vymezuje určitými specifiky. První oblast je okruh tradičních

problémů, kterými se ekonomika obrany již dlouhou dobu zabývá (jádro ekonomiky obrany). Další oblastí je problematika efektivnosti v obranném sektoru. A třetí oblastí je okruh problémů, které souvisí s novými bezpečnostně-ekonomickými podmínkami (skončení studené války, teroristické útoky po roce 2001 apod.)

Je zde prostor pro teoretickou a empirickou práci na takových tématech jako jsou **obrné trhy a jejich efektivnost, budoucnost zbrojních firem, válka a konflikt, náklady konfliktů, terorismus, modelování teroristického chování, obranná politika EU, teorie offsetů, nové vytváření armádních struktur, udržování a prosazování míru a vytváření nového světového pořádku skýtající jak mír, tak bezpečnost.**

Poznámky:

- [1] PŘICHYSTAL, M. *Válečná ekonomika* (Vybrané pojmy, kategorie a problémy). Brno: Vojenská akademie Antoinína Zápotockého, 1985. s.11.
- [2] MCGUIRE, M. C. Koncepce ekonomiky obrany pro 21. století. In *Vojenské rozhledy*, č. 4. Praha: Ministerstvo obrany ČR, 2000, s. 71-80. ISSN 1210-3292; MCGUIRE, M. C. *Defense Economics and International Security*, in T. Sandler, and K. Hartley, Eds. *Handbook in Defense Economics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. ISBN 0 521-44204-4.
- [3] HENDERSON, D. R. *The Economics of Defense, War, and Foreign Policy*, March 14, 2005. <http://www2.sjsu.edu>.
- [4] Jedna z nejhodnotnějších věcí, která vyšla z ekonomie, je idea neúmyslných důsledků vládních politik (selhání vlády). Vlády směřjí změnit politiku k dosažení partikulárních cílů, a mohou jich ve skutečnosti také dosáhnout, ale mohou také být příčinou dalších konsekvencí, které jsou opakem toho, co chtěli. Někdy mohou být tak strašné, že dokonce původní cíl není dosažen. Jako příklad může být uvedena podpora Saddáma Husajna nebo americké aktivity v Afghánistánu.
- [5] Jeden z velkých problémů tvůrců zahraniční politiky je rozhodnutí o tom kde intervenovat a kde ne, když postrádají místní informace. Neví moc o zemích, ve kterých intervnují, právě tak jak moc neví o průmyslových odvětvích do kterých intervnují. Dokonce se zdá, že toho vědí méně o zemích než o průmyslových odvětvích. Důsledky takovýcho neznalostí jsou zcela zřejmé: vytváříme destrukční politiku.
- [6] HARTLEY, K. *Defense Economics: Its Contribution and New Developments*. October 2002. <http://www.york.ac.uk/>.
- [7] HARTLEY, K., SANDLER, T. *The Economics of Defense, Volume I-III*. Cheltenham: International Library of Critical Writings in Economics, 2001.
- [8] Ad náklady iráckého konfliktu pro Velkou Británii. Jsou dvě kategorie nákladů. První typ nákladů se přímo váže k samotnému konfliktu (tzv. one-off cost – čili jednorázové) a představovali kolem £ 1,5 mld. Tyto náklady obsahují: náklady vyzbrojení a rozmístění (od počátku operací představovali kolem £ 700 milionů), náklady konfliktu do konce dubna 2003 se odhadovali na £ 800 milionů. Druhý typ nákladů se dotýká nákladů pro podporu mírových operací v Iráku pro rok 2003/2004 (pokračovací náklady pro VB během přítomnosti jejich vojsk v Iráku) představovali kolem £ 1,5 mld. K 27. květnu 2004 kontingent VB představoval kolem 8 900 vojenského personálu. Odhad nákladů na irácký konflikt měl tři stadia: leden 2002 – £ 1 mld; duben 2003- £ 3 mld; září 2004 – £ 6,3 mld.
- [9] Zajímavou případovou studii uvádí Hartley, K., jedná se o rozbor ekonomických dopadů útoku na Světové obchodní centrum z roku 2001. Makroekonomické dopady: přímé náklady útoků z 11. září 2001 pro americkou ekonomiku byly ztráty na životech, poškozený nebo zničený majetek a ztráta celkové produkce. Počáteční odhady ztráty produkce byly \$ 100 miliard, současná hodnota ekonomické škody pro USA představuje \$ 2 triliony. Londýnský Lloyd informoval o ztrátách téměř £ 2 mld na Světovém obchodním centru a budovách Pentagonu. Další makroekonomické dopady zahrnují: ztrátu důvěry postižených firem a jejich investičních plánů a domácností přesunuvších spotřebitelské výdaje k úsporám; role vlády se odrážela v proti-cyklických politikách. Monetární politika upřednostňovala nižší úrokovou sazbu a fiskální politika vyústila ve zvýšených výdajích vlády (např. zvýšení amerických obranných výdajů). Mikroekonomické dopady na americké trhy. Po teroristických útocích na USA můžeme následně vymezit jejich přímé dopady na čtyřech trzích. Trh s realitami a stavební průmysl. Zvýšená poptávka po nových kancelářských prostorech (důsledek zničených kancelářských prostor ve Světovém obchodním centru) vedla v New Yorku a Washingtonu patrně k vyšším nájům. Zvýšená poptávka po bouracích a obnovovacích pracích zcela zasáhla stavební průmysl. Trh s pojištěním. Zde můžeme hovořit především o ztrátách pojišťoven, po útocích následovalo vyšší pojistné, restrukturalizace pojištěného průmyslu se setkala s většími a novými riziky a pojišťovny nabízejí nižší pojistné z důvodu nárůstu zabezpečovacích zařízení v budovách. Obranný trh. Objevily se nové bezpečnostní hrozby (např. terorismus, zbraně hromadného ničení v nestabilních zemích). Nové hrozby si žádají nové struktury a zařízení pro ozbro-

jené síly (např. síly s celosvětovým potenciálem, rychle rozmístitelné síly a zařízení). Ozbrojené síly také nabývají nové role v zastrašování terorismu a v mimořádných odezvách na teroristický útok (např. odezva na chemicko-biologický útok na civilní obyvatelstvo – což je v současnosti jedna z velmi pravděpodobných forem teroristického útoku). Výsledkem je tlak na navýšení obranného rozpočtu pro zvládání nových hrozeb. Trh civilní letecké dopravy. Tento trh a připojený trh cestovního ruchu byly velmi silně zasaženy útoky ze září 2001. Došlo ke snížení poptávky po leteckém cestování, což mělo za následek ztrátu pracovních míst, redukci přepravních kapacit (např. letadla byla zakonzervována nebo sešrotována) a odchody z průmyslu letecké přepravy (např. Sabena a Swissair v Evropě). Aerolinky utrpěly značné ztráty. Například významné americké aerolinie oznámily ztrátu \$ 2,4 mld. v prvním čtvrtletí roku 2002. Ale jak velká by mohla být ztráta při absenci 11. září 2001? Vláda USA zareagovala poskytnutím peněžní pomoci americkým aeroliniím. (Jsou však takové ztráty případem pro pomoc?) Zajímavá je skutečnost, že levné evropské aerolinie oznámily nárůst obchodů a významné objednávky nových letadel! Také zde byl nárůst poptávky po substitutech jako například železnice, telekomunikace (e-mail, fax), trysková letadla soukromých společností a levné aerolinie. Zvýšení letištní bezpečnosti znamenala vyšší náklady pro cestující (včetně čekacího času). Zrušení objednávek na nová letadla znamenala ztrátu pracovních míst, včetně řetězového dopadu a nižších cen pro nové letecké společnosti.

- [10] Tyto úkoly byly schváleny na ministerské konferenci Západoevropské unie (ZEU), která se konala v červnu 1992 v hotelu Petersberg nedaleko Bonnu. Při této příležitosti deklarovaly členské státy ZEU svou připravenost poskytnout vojenské jednotky z celého spektra svých konvenčních ozbrojených sil pro vojenské úkoly, které jsou prováděny pod vedením ZEU. Kromě příspěvku ke společné obraně v souladu s článkem 5 Washingtonské smlouvy a s článkem V novelizované bruselské smlouvy mohou být vojenské jednotky členských států ZEU použity k následujícím typům vojenských úkolů: humanitární a záchranné akce; akce k udržení míru; akce bojových jednotek v krizových situacích, včetně prosazování míru. Tyto úkoly jsou v současné době výslovně stanoveny v článku 17 Smlouvy o Evropské unii a tvoří nedílnou součást evropské bezpečnostní a obranné politiky. Pramen: <http://www.evropska-unie.cz/cz/glossary/term.asp?id=86>.

Literatura:

- Canada's International Policy Statement: A Role of Pride and Influence in the World – Defence.* ISBN 0-662-68940-2, <http://www.international.gc.ca> nebo <http://www.forces.gc.ca>.
- Finnish Security and Defence Policy 2004.* Helsinki: Prime Minister's Office, 2004. 172 s. ISBN 952-5354-60-1.
- Highlights of the Priorities, Initiatives, and Accomplishments of the U. S. Department of Defense 2001-2004; Facing the Future: Meeting the Threats and Challenges of the 21st Century.* New York: Office of the Assistant Secretary for Public Affairs, 2005. 80 s.
- HARTLEY, K., SANDLER, T. *The Economics of Defense.* Cambridge University Press, 1995. 382 s. ISBN 0-521- 44204-4.
- HARTLEY, K., SANDLER, T. *Handbook of Defense Economics.* Hardbound. North-Holland, 1995. 626 s. ISBN 0-444-81887-1.
- HARTLEY, K. *Defense Economics: Its Contribution and New Developments.* October 2003. <http://www.york.ac.uk>.
- HARTLEY, K. *The Costs of the Iraq Conflict: Briefing Note for Channel 4 TV.* June 2004. Dostupné z: <http://www.york.ac.uk>.
- HARTLEY, K. *The Economics of the UK-Iraq Conflict.* Centre for Defence Economics, University of York, 2004. Dostupné z: <http://www.york.ac.uk>.
- HARTLEY, K. *The Economics of Joint Forces.* Centre for Defence Economics, University of York, 2004. Dostupné z: <http://www.york.ac.uk>.
- HARTLEY, K., SANDLER, T. *The Economics of Defense, Volume I-III.* Cheltenham: International Library of Critical Writings in Economics, 2001.
- HENDERSON, D. R. *The Economics of Defense, War, and Foreign Policy,* March 14, 2005.
- HITCH, CH. J., McKEAN R. N. *The Economics of Defense in the Nuclear Age.* New York: Atheneum, 1986. s. 133-158. ISBN 0-689-70094-6.
- KILLELEA, F. *Defense Economics.* National Security Analysis Department John Hopkins University, Applied Physics Laboratory March 2005.
- McGUIRE, M. C. Koncepcie ekonomiky obrany pro 21. století. In *Vojenské rozhledy*, č. 4. Praha: Ministerstvo obrany ČR, 2000. s.71-80. ISSN 1210-3292.
- McGUIRE, M. C. Defense Economics and International Security, in T. Sandler, and K. Hartley, Eds. *Handbook in Defense Economics.* Cambridge: Cambridge University Press, 1995. ISBN 0 521- 44204-4.
- TOFFLER, A., TOFFLEROVÁ, H. *Válka a antiválka: Jak porozumět dnešnímu globálnímu chaosu.* Praha: nakl. Dokořán a nakl. Argo, 2002. 303 s. ISBN 80-86569-16-0.